

บทบาทของเทวดาชั้นฉกามาพจรที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา

พุทธศาสนาอุบัติขึ้นในสังคมอินเดีย คนส่วนใหญ่มีความเชื่อเรื่องเทวดาอย่างลึกซึ้ง แม้ว่าพุทธศาสนาจะไม่เชื่อว่าเทพเจ้าเป็นผู้สร้างโลก แต่ก็ปฏิเสธเรื่องเทพเจ้า เห็นได้จากเรื่องราวของเทวดาซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นๆ ซึ่งปรากฏว่ามีการกล่าวถึงเทวดาอยู่มากมาย

ตามหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา เทวดาชั้นฉกามาพจรเป็นผู้มีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาอย่างใกล้ชิด เทวดาเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้พุทธศาสนาเจริญไพบูลย์ และได้ช่วยให้สังคมเกิดสันติสุขขึ้นอันเป็นเป้าหมายสำคัญของพุทธศาสนา เทวดาได้ทำกิจหลายประการที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ในที่นี้ผู้วิจัยได้กล่าวถึงบทบาทของเทวดาที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ ดังนี้

บทบาทในฐานะผู้ศึกษารวม

เทวดาทุกองค์ล้วนเป็นผู้ที่ได้กระทำความดีไว้ในอดีตชาติและผลของการกระทำความดีนั้นเองเป็นวิบากส่งผลให้เทวดาไปเสวยทิพย์สุขในเทวโลก เทวดาหลายองค์เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า เทวดาจึงปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกที่ดี กิจวัตรที่สำคัญอย่างหนึ่งของเทวดาได้แก่การฝึกฝนอบรมคุณธรรม เห็นได้ว่าเมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาตามสถานที่ต่าง ๆ ในมนุษยโลก เหล่าเทวดามักเข้าร่วมฟังธรรมด้วยเสมอ ดังปรากฏในมหาสมยสูตร ข้อความในคัมภีร์อรรถกถาระบุว่าในเทวโลกยังมีการอบรมธรรมกันเดือนละ 8 ครั้ง

นอกจากนั้นในเวลามัชฌิมายามปรากฏว่าเทวดาจำนวนมากได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าหรือพระอรียสาวกเพื่อสนทนาธรรมหรือเพื่อถามปัญหาต่าง ๆ ที่ไม่เข้าใจ บทบาทของเทวดาในฐานะเป็นผู้ศึกษารวมมี 2 ประการ คือ

1. เป็นผู้กล่าวธรรม เทวดาที่เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า สนใจการฝึกฝนอบรมคุณธรรม ให้แก่ตนเอง เมื่อมีโอกาสเทวดาเหล่านั้นมักจะ ไปสนทนาธรรมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับ พระพุทธเจ้าหรือพระอริยสาวกเสมอ

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรคมีบทสนทนาธรรมระหว่างเทวดากับ พระพุทธเจ้า ดังเช่น เทวดากล่าวว่า

"ชีวิตคือ อายุมีประมาณน้อย ถูกชราต้อนเข้าไปเรื่อย
บุคคลเมื่อถูกชราต้อนเข้าไปแล้วย่อมไม่มีผู้ป้องกัน บุคคล
เมื่อเห็นภัยนี้ ในมรณะพึงทำบุญทั้งหลายที่นำความสุขมาให้"¹

พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสแนะนำให้เทวดาเห็นความจริงของชีวิตอีกแง่ว่า

"ชีวิตคือ อายุมีประมาณน้อย ถูกชราต้อนเข้าไปเรื่อย
บุคคลเมื่อถูกชราต้อนเข้าไปแล้วย่อมไม่มีผู้ป้องกัน
บุคคลเมื่อเห็นภัยนี้ ในมรณะพึงละอามิสในโลก เสียมุ่งสันติเกิด"²

เทวดากล่าวว่า

"กาลเวลาทั้งหลายย่อมล่วงไป ราตรีทั้งหลายย่อมผ่านไป
ชั้นแห่งวัยย่อมละลำดับไป บุคคลเมื่อเห็นภัยในมรณะ
พึงทำบุญทั้งหลายที่นำความสุขมาให้"³

พระพุทธเจ้าตรัสว่า

"กาลเวลาทั้งหลายย่อมล่วงไป ราตรีทั้งหลายย่อมผ่านไป
ชั้นแห่งวัยย่อมละลำดับไป บุคคลเมื่อเห็นภัยในมรณะ
พึงละอามิสในโลกเสีย มุ่งสันติเกิด"⁴

¹ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. เล่มที่ 15. (พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2470), หน้า 3.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

คำพูดของเทวดาตอนนั้นแสดงให้เห็นว่า เทวดาเหล่านั้นยังติดอยู่ในความสุขอันเป็นโลกิยะ หรือความสุขของชาวโลกซึ่งได้แก่ ความสุขในกามคุณและในทรัพย์สมบัติต่าง ๆ อันเป็นวัตถุมากกว่า ความสงบทางจิตใจ ดังนั้น เทวดาเหล่านั้นจึงกล่าวในเชิงชักชวนให้คนทำบุญแต่เพียงเพื่อไปแสวงหาความสุขความสบายอันเกิดจากผลบุญนั้น มิได้หวังความสงบระงับจากกิเลส พระพุทธเจ้าไม่ทรงติเตียนว่า เป็นหนทางที่ผิด แล้วทรงแนะนำความสุขที่ประเสริฐกว่านั้นคือ ความสุขอันเกิดจากความสงบหรือสันติสุข

บางครั้งเทวดาเป็นผู้กล่าวธรรมหรือคัดค้านกันเอง เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปอันถูกต้องตามแนวทางพุทธศาสนา ในการสนทนาธรรมดังนี้ เทวดาผู้เข้าใจหลักธรรมลึกซึ้งกว่าจะเป็นผู้กล่าวแก่แทน การสอนธรรมโดยตรง ยกตัวอย่างบทสนทนาธรรมระหว่างเทวดาชั้นดาวดึงส์องค์หนึ่งผู้ร่ำรวยพร้อมด้วยเบญจกามคุณอันเป็นทิพย์ แวดล้อมด้วยหมู่ นางอัปสร ขณะที่กำลังเพลินอยู่ในสวนนั้นวันได้กล่าวขึ้นว่า

" เทวดาเหล่าใดไม่เห็นนันทวันอันเป็นที่อยู่ของหมู่เทพ
สามสิบผู้มียศ เทวดาเหล่านั้นย่อมไม่รู้จักความสุข "^๕

เทวดาอีกองค์หนึ่ง ได้กล่าวคัดค้านความคิดของเทวดานั้นว่า

" ดูกรท่านผู้เขลา ท่านย่อมไม่รู้จักคำของพระอรหันต์ทั้งหลาย
ว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป
เป็นธรรมดาเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ความสงบระงับแห่งสังขารเหล่านั้น
เสียได้เป็นความสุข "^๖

บางครั้งพระพุทธรองค์จะตรัสแย้งคำพูดของเทวดา ยกตัวอย่างที่เทวดากล่าวว่า

" ความรักเสมอด้วยความรักบุตรไม่มี ทรัพย์เสมอ
ด้วยโคย่อมไม่มี แสงสว่างเสมอด้วยดวงอาทิตย์ย่อมไม่มี
สระทั้งหลายมีทะเลเป็นอย่างไร "^๗

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

^๖ เรื่องเดียวกัน.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

พระพุทธรเจ้าทรงแย้งว่า

" ความรักเสมอด้วยความรักตน ไม่มี ทวิพย์เสมอ
ด้วยข้าวเปลือกย่อมไม่มี แสงสว่างเสมอด้วยปัญญา
ย่อมไม่มี ฝนต่างหากเป็นสระอันยอดเยี่ยม "๘

ในบทสนทนาเหล่านี้ชี้ให้เห็นความคิดของเทวดากับความคิดของพระพุทธรเจ้าว่า มีความ
ผิดแปลกกันแม้เทวดาเหล่านั้นจะมีสัมมาทิฏฐิและศรัทธาในพระรัตนตรัย แต่อย่างไรก็ตามเทวดา
เหล่านั้นยังมีวิชชาอยู่ คำกล่าวของเทวดาจึงเป็นเพียงการแสดงความคิดเห็นของผู้ที่ยังตกอยู่
ในอำนาจของกิเลส พระพุทธรเจ้าทรงเสนอความคิดในระดับที่หลุดพ้นจากทุกข์ให้ฟังแทน

อย่างไรก็ตาม บางครั้งก็มีเทวดาบางองค์กล่าวคำที่ให้คติสอนใจ ลงรอยกับคำสอน
ของพุทธศาสนา เช่น คำกล่าวของกลุ่มเทวดาที่ชื่อสตุลลปกายิกาองค์หนึ่ง ซึ่งมากล่าวในสำนัก
ของพระพุทธรเจ้าว่า

" ข้าแต่พระองค์ผู้ไม่มีทุกข์ ท่านยังประโยชน์ให้สำเร็จได้แล
แม้เมื่อของมีอยู่น้อย การให้ท่านได้เป็นการดี
ท่านที่ให้แม้ด้วยความศรัทธาก็ให้ประโยชน์สำเร็จได้
ท่านที่ให้แก่บุคคลผู้มีคุณธรรมอันได้ยิ่งเป็นการดี
อนึ่ง ท่านที่บุคคลเลือกให้ยิ่งเป็นการดี อนึ่ง ความสำรวม
แม้ในสัตว์ทั้งหลายยิ่งเป็นการดี บุคคลใดประพฤติดน
เป็นคนไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายอยู่ ไม่ทำบาป
เพราะกลัวความติเตียนแห่งผู้อื่น หนักจิตทั้งหลาย
ย่อมสรรเสริญบุคคลซึ่งเป็นผู้กลัวบาป
แต่ไม่สรรเสริญบุคคลผู้กล้าในการทำบาปนั้น
สัตบุรุษทั้งหลายย่อมไม่ทำบาป เพราะความกลัวบาปแท้จริง "๙

๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

และคำกล่าวของตายานเทพบุตรว่า

" ท่านจงพยายามตัดกระแสตัณหา จงบรรเทาความ
 เสียเกิด พราหมณ์ มุณีผู้ไม่ละกำยยอมไม่เข้าถึง
 ความที่จิตแน่วแน่ได้ ถ้าบุคคลจะทำความเพียร
 พึงทำความเพียรนั้นจริง ๆ พึงบากบั่นทำความเพียรนั้น
 ให้มัน เพราะว่าการบรรพชาที่ปฏิบัติย่อหย่อนยิ่ง เร็ยรายโทษ
 ดุจธุลี ความชั่วไม่ทำเสียเลยประเสริฐกว่า
 ความชั่วเผาผลาญในภายหลัง ก็กรรมใดทำแล้ว
 ไม่เดือดร้อนในภายหลัง กรรมนั้นเป็นความดี
 ทำแล้วประเสริฐกว่า หล้าคาอันบุคคลจับแล้วไม่ดี
 ย่อมถูกหล้าคาบาดมือฉนใด ความเป็นสมณะอันบุคคลปฏิบัติ
 ไม่ดีย่อมหลุดเข้าไปเพื่อเกิดในนรกฉนั้น " ¹⁰

คำกล่าวของเทวดา 2 องค์ซึ่งยกมาเป็นตัวอย่างนี้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสรับรองว่าเป็น
 สุภาสิต และได้ทรงแนะนำให้ศฤกษณ์และบรรพชิตจดจำภาสิต 2 บทนั้นไปประพฤติปฏิบัติ

ข้อมูลเหล่านี้บ่งชี้ว่าตามคติของพุทธศาสนา เทวดาก็มีลักษณะเหมือนปุถุชนทั่วไปคือ ยังต้อง
 อาศัยการฝึกฝนอบรมตนเพื่อกำจัดกิเลสให้หมดไปจากจิตเพื่อให้ได้รับผลที่สูงกว่าหรือดีกว่า

2. เป็นผู้ถามปัญหา เทวดาส่วนใหญ่ยังมีกิเลส ไม่รู้จริงในสิ่งจะ ดังนั้น เมื่อเทวดา
 ไม่สามารถให้ความกระจ่างแก่กันได้ ก็ต้องไปถามพระพุทธเจ้า

การถามปัญหาซึ่งปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ มี 2 ลักษณะ คือ

2.1 พระพุทธเจ้าตรัสตอบเอง เทวดาส่วนใหญ่เมื่อมีปัญหา ก็จะไปเข้าเฝ้า
 พระพุทธเจ้าโดยตรงเพราะพระองค์สามารถตอบปัญหาแก่พวกเขาได้แน่นอน เช่น

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

เทวดาองค์หนึ่งทูลถามว่า

" บุคคลให้สิ่งอะไรชื่อว่าให้กำลัง ให้สิ่งอะไร ชื่อว่าให้วรรณะ
ให้สิ่งอะไรชื่อว่าให้ความสุข ให้สิ่งอะไรชื่อว่าให้จักขุ และบุคคลเช่นไร
ชื่อให้ทุกอย่าง ขอพระองค์ตรัสบอก แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด"¹¹

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า

" บุคคลให้อาหารชื่อว่าให้กำลัง ให้ผ้าชื่อว่าให้วรรณะ
ให้ยานพาหนะ ชื่อว่าให้ความสุข ให้ประทับโคนไฟ
ชื่อว่าให้จักขุ ผู้ที่ให้ที่พักอาศัยชื่อว่าให้ทุกอย่างทุกอย่าง
ส่วนผู้ที่ร่ำสอนธรรมชื่อว่าให้อมฤตธรรม"¹²

เทวดาองค์หนึ่งทูลถามว่า

" ชนพวกไหนมีบุญเจริญในกาลทุกเมื่อ ทั้งกลางวันและกลางคืน
ชนพวกไหนตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ ด้วยศีล เป็นผู้ไปสวรรค์"¹³

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า

" ชนเหล่าใดสร้างอาราม (สวน ไม้ดอก ไม้ผล)
ปลูกหมั้วไม้ (ใช้ร่วมเงา) สร้างสะพาน
และชนเหล่าใดให้โรงน้ำเป็นทาน และบ่อน้ำ
ทั้งบ้าน ที่พักอาศัย ชนเหล่านั้นย่อมมีบุญ
เจริญในกาลทุกเมื่อ ทั้งกลางวันและกลางคืน
ชนเหล่านั้นตั้งอยู่ในทานสมบูรณ์ด้วยศีล เป็นผู้ไปสวรรค์"¹⁴

คำถามของเทวดาโดยทั่วไปเกี่ยวข้องกับธรรมะ มีทั้งแสดงแนวคิดเพื่อให้ข้ามพ้น
วัฏสงสาร แต่บางครั้งก็เป็นเรื่องทั่วไปซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

¹² เรื่องเดียวกัน.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43-44.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน.

เทวดาถามว่า

" อะไรหนอเป็นที่ตั้งของมนุษย์ทั้งหลาย
อะไรหนอเป็นสหายอย่างยิ่งในโลกนี้
เหล่าสัตว์มีชีวิตที่อาศัยแผ่นดิน
อาศัยอะไรหนอ เลี้ยงชีพ " ¹⁵

พระพุทธรเจ้าตรัสตอบว่า

" บุตรเป็นที่ตั้งของมนุษย์ทั้งหลาย ภรรยาเป็นสหายอย่างยิ่ง
เหล่าสัตว์มีชีวิตที่อาศัยแผ่นดินอาศัยผืนเลี้ยงชีพอยู่ " ¹⁶

คำถามและคำตอบนั้นแสดงให้เห็นว่าพระพุทธรเจ้าทรงสามารถสั่งสอนได้แม้แต่วิถีเลี้ยงชีพ สิ่งทีสอนนอกจากจะเกี่ยวกับธรรมะแล้วยังทรงแนะนำเกี่ยวกับเศรษฐกิจ สังคม และสภาวะแวดล้อมต่าง ๆ ด้วย

2.2 เทวดาเป็นผู้ตอบ บางครั้งเมื่อเทวดาบางองค์มาทูลถามปัญหา พระพุทธรเจ้าจะให้เทวดาเหล่านั้นแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน หากข้อคิดเห็นของเทวดาเหล่านั้นไม่ถูกต้องหรือไม่ชัดเจน พระองค์จะตรัสตอบหรือขยายความ หากความเห็นของเทวดาเหล่านั้นถูกต้องพระองค์จะตรัสชมว่า เป็นคำสุภาษิต ซึ่งเป็นการยอมรับว่าความคิดของเทวดาเหล่านั้นถูกต้อง เช่น

เทวดาองค์หนึ่งทูลถามว่า

" บรรดาสิ่งทั้งออกชั้น สิ่งใดประเสริฐ
บรรดาสิ่งที่ตกไป อะไรหนอประเสริฐ
บรรดาสัตว์ที่เดินด้วยเท้า ใครเป็นผู้ประเสริฐ
บรรดาชนผู้แถลงการมใครเป็นผู้ประเสริฐ " ¹⁷

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

เทวดาอีกองค์หนึ่งกล่าวตอบว่า

" บรรดาสิ่งทั้งออกซัน ข้าวกล้าเป็นสิ่งประเสริฐ
 บรรดาสิ่งที่ตกไปฝนเป็นสิ่งประเสริฐ
 บรรดาลสัตว์ที่เดินด้วยเท้าเหล่าโคเป็นผู้ประเสริฐ
 บรรดาชนผู้แกล้งคารม บุตรเป็นผู้ประเสริฐ
 (เพราะไม่กล่าวร้ายให้มารดา บิดา) " ¹⁸

พระพุทธเจ้าทรงแย้งว่า

" บรรดาสิ่งทั้งออกซัน ความรู้ เป็นสิ่งประเสริฐ
 บรรดาสิ่งที่ตกไปอวิชาเป็นสิ่งประเสริฐ
 บรรดาลสัตว์ที่เดินด้วยเท้าพระสงฆ์เป็นผู้ประเสริฐ
 บรรดาผู้แกล้งคารม พระพุทธเจ้าเป็นผู้ประเสริฐ " ¹⁹

ข้อความเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า ภาวะของเทวดาเป็นสิ่งไม่จีรังยั่งยืน ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ภาวะของเทวดาตามทัศนะพุทธศาสนามีได้เป็นภาวะที่ประเสริฐสุด เทวดายังมีกิเลสและมีทุกข์ซึ่งเกิดจากกิเลสนั้น ดังนั้น เทวดาจึงยังต้องพัฒนาคุณธรรมให้แก่ตนเพื่อเป็นปัจจัยให้ได้รับผลที่สูงขึ้นหรือหลุดพ้นจากทุกข์

พุทธศาสนาถือว่าเทวโลกเป็นเพียงสถานที่เสวยวิบากแห่งกุศลกรรมของสัตว์โลกกลุ่มหนึ่ง ผู้ได้ทำความดี เมื่อหมดกำหนดเวลาเสวยผลความดีหรือหมดอายุขัย เทวดาก็จะเคลื่อนไปสู่ภาวะอื่น ๆ ตามวิบากกรรมของตนต่อไป

ช่วยเหลือผู้ปฏิบัติธรรม

เทวดาที่เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าเป็นผู้มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อมวลมนุษย์ มีความปรารถนาจะให้โลกมีความสงบสุข คนทำดีตายไปแล้วก็จะไปเกิดเป็นเทวดาบ้าง เทวดาไม่น้อย

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน.

อยากให้เพื่อนมนุษย์ได้มาเกิดเป็นเทวดา เมื่อมีโอกาสเทวดาจะช่วยอำนวยความสะดวกแก่ผู้ปฏิบัติธรรม หรือช่วยให้ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถบรรลุผลได้ง่ายขึ้น

เทวดาช่วยเหลือผู้ปฏิบัติธรรม 2 กลุ่ม คือ ช่วยเหลือพระพุทธเจ้าและสาวกของพระพุทธเจ้า ดังนี้

ก. ช่วยเหลือพระพุทธเจ้า

ผู้มีบุญญาบารมีย่อมเป็นที่รักใคร่ของเทวดา และเป็นผู้ที่เทวดาทิ้งหลายปรารถนาจะเข้าไปใกล้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายย่อมเป็นที่เคารพของเทวดาเป็นพิเศษ เทวดาชั้นนาคมาพบปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าประหนึ่งผู้รับใช้ใกล้ชิด

เทวดาได้ช่วยเหลือพระพุทธเจ้ามาก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้ คือ ขณะที่พระพุทธเจ้ายังเป็นพระโณทิตัวในเทวโลกชั้นดุสิต เทวดาต่างเฝ้าคอยเวลาที่พระองค์จะได้ตรัสรู้เพื่อจะได้สั่งสอนสรรพสัตว์ให้กระทำความดี ดังที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก²⁰ ว่า ครั้นถึงเวลาที่พระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นในโลกมนุษย์ เทวดาในหมื่นโลกธาตุจะมาประชุมกันอาราธนาพระโณทิตัวเพื่อไปเกิดเป็นมนุษย์ เมื่อพระโณทิตัวรับคำอาราธนา เทวดาเหล่านั้นก็จะชื่นชมโสมนัสว่าจะมีพระพุทธเจ้ามาสั่งสอนให้หมู่สรรพสัตว์กระทำความดี

ขณะที่พระโณทิตัวทรงจตุจากชั้นดุสิตเพื่อเสด็จสู่ครุฑพระมารดา มีเทพบุตร 4 องค์ มาอารักขาพระโณทิตัวรวมทั้งพระมารดา²¹ เพื่อป้องกันอมนุษย์มาเบียดเบียน

เหตุการณ์ในตอนนั้น แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นพยายามของเทวดาที่จะช่วยให้ความปรารถนาของตนที่จะให้มีคนมาสั่งสอนสัตว์โลก และก็เป็นความมุ่งมั่นของพระโณทิตัวซึ่งต้องการจะบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ เทวดาจึงได้เข้าไปป้องกันอันตรายให้แก่พระโณทิตัว

²⁰ ที่. มหา. 10/13/13-14.

²¹ ที่. มหา. 10/14/14.

ในขณะที่พระโพธิสัตว์ประสูติเทวดายังคงปกป้องอารักขาอย่างใกล้ชิด ได้เข้าไปอุ้มพระโพธิสัตว์เป็นกลุ่มแรก ส่วนมนุษย์จะอุ้มทีหลัง²² นอกจากนี้ มีข้อความในพระไตรปิฎก²³ ระบุว่า เมื่อพระกุมารเสด็จดำเนินได้ 7 ก้าวเทวดาพากันกันเสวตฉัตรให้ เพราะเทวดาเหล่านั้นเกรงว่า พวกภูตผีปีศาจหรือมนุษย์ที่ชั่วร้ายจะทำร้ายพระโพธิสัตว์ได้ เมื่อพวกตนอยู่ในที่นั้น พวกอมมนุษย์เหล่านั้นจะพากันล่าถอยไม่กล้าเข้าใกล้หรือทำอันตราย

ข้อมูลเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าเทวดาได้ตามคุ้มครอง ระวังภัยและปรนนิบัติรับใช้พระโพธิสัตว์อย่างใกล้ชิด

นอกเหนือจากการป้องกันภัยอันตรายอันเป็นหน้าที่หลักในขณะนั้นแล้ว ในระหว่างที่พระโพธิสัตว์ทรงแสวงหาโมกษธรรม เหล่าเทวดาก็คอยช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกให้แก่พระโพธิสัตว์เป็นอย่างดี ข้อนี้เห็นได้จากเหตุการณ์เมื่อพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเพียรถึงชั้นทรมานตน โดยจะไม่เสวยพระกระยาหารเลย ทำวจมหาราชต่างวิตกกังวลมากและได้เข้าไปทูลขอร้องว่า "ดูกรสหาย พระองค์อย่าปฏิบัติ (ตน) โดยการตัดขาดจากการบริโภคอาหารทุกอย่างเลย ถ้าพระองค์จะหยุดบริโภคอาหารทุกอย่างแล้วไซ้ พวกข้าพเจ้าจักแทรกโอชะอันเป็นที่นิยตามขุมขนของพระองค์ พระองค์จักดำรงชีพอยู่ด้วยโอชะอันเป็นของเทวดานั้น"²⁴

พระอรรถกถาจารย์²⁵ ได้กล่าวเสริมว่า ขณะที่พระโพธิสัตว์คอยเวลาภิกษาจารย์ทั่วโลกลงทั้ง 4 องค์ถือพระขรรค์อารักขา ทำวสิกกะทรงรวบรวมไม้แห้งและฟืนมาก่อไฟ เทวดาก็รวบรวมอาหารอันมีรสชาติอร่อยจาก 4 ทวีปมาใส่ในข้าวมธุปายาสนั้น

ในวินัยปิฎก มทวารค²⁶ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์หลังจากพระนุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ ว่า มีพ่อค้าสองพี่น้องจะถวายสัตตูก้อนและสัตตุงวง (ข้าวแห้งและข้าวผง) พระนุทธเจ้าทรงดำริถึงภาษาที่จะใช้รับอาหารจากพ่อค้านั้น ทำวมหาราชทั้ง 4 องค์ทราบความปริวิตกของพระองค์

²² ที. มหา. 10/22/16.

²³ ที. มหา. 10/26/17.

²⁴ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 13. หน้า 388.

²⁵ ป. ส. 2/225.

²⁶ วิ. มหา. 4/6/7.

จึงได้นำบาตรมาถวายพระพุทธเจ้า การใช้บาตรรับภัตตาหารจึงกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของภิกษุสงฆ์ตั้งแต่นั้นมา

จะเห็นว่า เทวดาที่มีบทบาทต่อพระพุทธเจ้าก่อนตรัสรู้มีส่วนใหญ่เป็นเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกาซึ่งมีหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ของสรรพสัตว์ในมนุษยโลกโดยตรง กล่าวได้ว่าท้าวจตุโลกบาลก็ตระหนักในบุญกุศล การที่ได้รับใช้และอำนวยความสะดวกแก่พระโพธิสัตว์จนสามารถค้นพบสัจธรรมก็เพราะต้องการให้มีผู้สั่งสอนชาวโลกในแนวทางที่ดี

หลังจากที่ตรัสรู้ได้ไม่นาน พระพุทธองค์ประสงค์จะเสด็จไปโปรดชฎิล 3 พี่น้อง คือ อูรุเวลกัสสปะ นทิกัสสปะ และคยาภัสสปะ ซึ่งบำเพ็ญตบะโดยการบูชาไฟ พุทธศาสนาก็ถือว่าการบำเพ็ญตบะของชฎิลนี้ ไม่ใช่แนวทางเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์แท้จริง ครั้งนั้นท้าวมหาราชทั้ง 4 องค์ได้เสด็จลงไปเฝ้าถึงที่ประทับ และได้เปล่งรัศมีอันงดงามสว่างไสวไปทั่วบริเวณ อูรุเวลกัสสปะได้ไปทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ใครมาเข้าเฝ้า พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า เป็นท้าวจตุโลกบาล ต่อมาท้าวสักกะได้เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกัน อูรุเวลกัสสปะเกิดความอัศจรรย์ใจถึงกับอุทานว่า " พระมหาสมณะเป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมากจริงหนอ " ²⁷

บทบาทของเทวดาในเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ ทำให้ชฎิลเหล่านั้นศรัทธาในพุทธศาสนาและได้อุปสมบทในพุทธศาสนาในเวลาต่อมา พิสูจน์ให้เห็นว่า พุทธศาสนายึดถือหลักธรรมเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติอันดีและสามารถจูงใจคนให้หันมานับถือพุทธศาสนาได้ด้วย

ในคัมภีร์ธัมมปัทฏฐกา ²⁸ กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์ที่ได้ต้นคันธามพฤกษ์ ท้าวสักกะได้เสด็จมาสร้างมณฑปถวาย ทรงสั่งวลาหกเทพบุตรให้บันดาลลมทอบมณฑปของพวกเดียรถีย์ซึ่งคิดจะแข่งฤทธิ์กับพระพุทธเจ้า ให้สุริยเทพบุตรขยายมณฑลรัศมีพระอาทิตย์ทำให้พวกเดียรถีย์ร่ำร้อน ให้วลาหกเทพบุตรบันดาลลมหัวด้วนพัดฝุ่น ไปยังพวกเดียรถีย์ และให้วัสสวลาหกเทพบุตรบันดาลฝนให้ตกจนพวกเดียรถีย์หนีไป

เรื่องราวนี้แสดงให้เห็นว่า เทวดาชั้นฉนภามาวจรศรัทธาในพระรัตนตรัยหรือเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าอย่างแน่นแฟ้น บทบาทของเทวดาที่แสดงออกนั้นเป็นสิ่งช่วยพระพุทธเจ้าให้สามารถ

²⁷ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 4. หน้า 46, 47.

²⁸ ธ. อ. 6/77-78.

เผยแผ่พระธรรมอย่างสะดวก ไม่ถูกรบกวนจากเจ้าลัทธิอื่นๆ

อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมของเทวดาที่แสดงออกไปนั้นบางครั้งก็แสดงออกถึงความเป็น
ปฤชนผู้ยังมีกิเลส เห็นได้จากการไปเบียดเบียนเดียวยัตถ์ ที่เป็นดังนี้เพราะเทวดายังมีฉันทาคติ คือ
ความลำเอียงด้วยความรักความศรัทธาต่อพระพุทธเจ้านั่นเอง

ข. ช่วยเหลือสาวกของพระพุทธเจ้า

อริยสาวกผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพุทธเจ้าย่อมเป็นผู้มีคุณธรรมและมีปฏิปทาอันนำ
ยกย่อง หากสามารถบรรลุผลในระดับสูงก็จะเป็นที่รักใคร่ของเทวดามาก เทวดาชั้น
ฉกามาพจรแม้ได้ชื่อว่า เป็นผู้ยังเกี่ยวข้องอยู่ในเรื่องกามคุณแต่เทวดาเหล่านั้นก็เป็นผู้ที่ได้ทำกุศลไว้
มากจึงได้เกิดในเทวโลก ความศรัทธาอันมั่นคงในพระรัตนตรัยถือเป็นคุณธรรมสำคัญประการหนึ่ง
ที่เทวดาเหล่านั้นเมื่ออยู่ในใจ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอย่างชัดเจนในอภินิหารสูตร²⁹ว่า สาเหตุที่
ท้าวจตุโลกบาลได้มาออกบวชคือว่า อภินิหารสูตร นี้ก็เพื่อให้ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา
เรียนให้จำเพื่อไว้ป้องกันอมนุษย์ซึ่งเป็นบริวารของท้าวมหาราช ทั้ง 4 เนื่องจากบางตนไม่เชื่อ
ฟังคำของผู้เป็นหัวหน้าอาจไปรบกวนพุทธบริษัททั้ง 4 ได้ แต่ถ้าได้ท่องพระสูตรนี้แล้วเจริณภาวนา
อมนุษย์เหล่านั้นก็จะไม่เบียดเบียน

ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยได้จำแนกบุคคลที่เทวดาให้ความช่วยเหลือออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. ช่วยเหลือภิกษุ เทวดาชั้นฉกามาพจรมักจะให้ความช่วยเหลือภิกษุในกรณีที่
ภิกษุได้รับความเดือดร้อน ข้อความต่าง ๆ มักกล่าวถึงเทพบุตรมาช่วยเหลือภิกษุเป็นส่วนมาก เช่น
อรรถกถาพินิทพานสูตร³⁰ กล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อพระสารีบุตรเระอาหารว่า
ท้าวจตุโลกบาลได้ไปเยี่ยมโดยปฏิบัติตนเป็นศิลาปูฏฐาก แต่พระเระก็ปฏิเสธ ต่อมาเทวดาอื่น ๆ
เช่น ท้าวสักกะและท้าวสยาม เป็นต้น ก็ไปเยี่ยมพระเระและปรารภว่าจะเป็นศิลาปูฏฐาก
แต่พระเระก็ปฏิเสธเช่นเดียวกัน

²⁹ ที. ปา. 11/217/217.

³⁰ ส. วิ. 2/198.

ธัมมปัทฏฐกา³¹ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระจกขุบาลได้รับความเดือดร้อนเพราะจกขุ
พิการ ต้องเดินทางกลางป่าเพียงผู้เดียวและต้อง ใช้ระยะเวลาในการเดินทาง ท้าวสักกะย่อ
ระยะทางให้สั้นเพื่อให้ถึงพระเชตวันในเวลาเย็น

นอกจากเทวดาแล้ว นางเทพธิดาก็มีความปรารถนาจะช่วยเหลือภิกษุเช่นเดียวกัน แต่พระ
เถระไม่เปิดโอกาสให้ เช่น นางลาชาเทพธิดา³² ระลึกถึงบุญกรรมที่ได้ถวายทาน
แก่พระมหากัสสปเถระ จึงได้ลงไปเพื่อปรนนิบัติพระเถระ โดยช่วยกวาดลานที่พัก ทั้งชยะและจัด
ทาน้ำดื่มน้ำใช้มาให้ เมื่อพระเถระทราบว่าเป็นนางเทพธิดาจึงไล่นางไปโดยกล่าวว่า อย่าทำ
ให้ตนต้องถูกพระธรรมกถึกทั้งหลาย โพนทะนาว่า มีนางเทพธิดามาทำวัตรปฏิบัติให้แก่ตนเลย

ข้อมูลนี้แสดงว่า นางเทพธิดาเองก็ปรารถนาจะช่วยเหลือพระเถระ แต่สาเหตุที่ไม่มี
โอกาสช่วยเหลือเพราะถูกพระเถระปฏิเสธ เนื่องจากกลัวถูกตำหนิจากพระสงฆ์

คราวที่พระสารีบุตรอาพาธอยู่นั้น แม้ว่าเทวดาเหล่านั้นจะไม่ได้ทำหน้าที่เป็นผู้ปรนนิบัติ
รับใช้ แต่เทวดาก็ได้แสดงออกให้เห็นถึงความศรัทธาที่มีต่อภิกษุสาวก เทวดาเหล่านั้นไม่จำกัด เฉพาะ
แต่ท้าวโลกบาลทั้ง 4 เท่านั้น เทพผู้มีศักดิ์ใหญ่องค์อื่น ๆ ก็แสดงความปรารถนาจะเข้าไปปรนนิบัติด้วย
แสดงให้เห็นว่า เทวดาชั้นจกขุมาพจรเป็นผู้มีความศรัทธาอันมั่นคงในพระรัตนตรัย ไม่เพียงแต่จะช่วย
เหลือพระพุทธรเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ ยังช่วยเหลือภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นสาวกของพระพุทธรเจ้าด้วย

ในกรณีที่คนดีได้รับความเดือดร้อนก็มักจะล่วงรู้ถึงเทวดา เช่น ท้าวจตุโลกบาลหรือท้าว
สักกะ ท้าวสักกะจะไปช่วยเหลือด้วยตนเอง กล่าวโดยสรุปผู้ที่เทวดาช่วยเหลือคือ ผู้มีคุณธรรม เช่น
ความซนหมั่นเพียร ความมานะอดทนและ ความเคร่งครัดในศีลธรรม คนดีดังกล่าวนี้ย่อมจะช่วย
เหลือตนเองอย่างเต็มความสามารถจนเป็นที่ประจักษ์แก่คนทั่วไป เมื่อคนทั่วไปเห็นความพยายาม
แล้วอาจช่วยเหลืออีกแรงหนึ่งด้วย เนื่องจากศรัทธาในความมานะอดทนของของคนเหล่านี้ ลักษณะ
เช่นนี้อาจเรียกได้ว่า เทวดาช่วยตลบดินดาล

³¹ ธ. อ. 5/9-12.

³² ธ. อ. 1/17.

2. ช่วยเหลือสามเณร บางครั้งเมื่อสามเณรไม่ได้รับความสะดวกในการปฏิบัติธรรม เทวดาก็ได้ช่วยเหลือจนสามารถบรรลุธรรมตามความต้องการ เช่น เรื่องของบัณฑิตสามเณร เนื้อความมีว่า บัณฑิตสามเณรเป็นศิษย์ของพระสารีบุตรเถระ ขณะกำลังบำเพ็ญอยู่ที่ชายป่าแห่งหนึ่ง ถูกรบภัยด้วยเสียงนกในป่านั้น ครั้งนั้น ท้าวสักกะ³³ ตรัสเรียกท้าว महाराชทั้ง 4 องค์มาสั่งให้ไล่คนที่บินและร้องส่งเสียงดังอยู่ในป่าใกล้ที่พักนั้นให้หนีไป แล้วให้คอยอารักขาอยู่ภายนอกให้จับเทพบุตรจุดรั้งมณฑลรัศมีพระจันทร์ และให้สุริยเทพบุตรจุดรั้งมณฑลรัศมีพระอาทิตย์ไว้เพื่อไม่ให้เคลื่อนไปก่อน ส่วนท้าวสักกะเองได้เสด็จไปประทับยืนอารักขาที่สายหยุดของวิหารที่พิกังจีเยียบสังัด สามเณรก็ได้บรรลุพระอรหัตตผลเพราะความช่วยเหลือของเทวดาเหล่านั้น

จะเห็นว่า เทวดาที่来帮助เหลือสามเณรนั้นมาช่วยเองด้วยสาเหตุจากการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของสามเณรนั้น และเป็นการช่วยเหลือที่สามเณรไม่รู้ตัว ข้อนี้คงเป็นหลักธรรมดาที่ว่า เมื่อบุคคลตั้งใจแน่วแน่ มีความเพียร และมีองค์ประกอบ คือ สิ่งแวดล้อมดีก็ย่อมสามารถจะบรรลุคุณธรรมได้อย่างรวดเร็ว

3. ช่วยเหลืออุบาสกอุบาสิกา เทวดาชั้นฉนภามาพจรได้ทำกิจหลายประการที่เกี่ยวข้องกับอุบาสกอุบาสิกา หน้าที่สำคัญของเทวดาประการหนึ่งได้แก่การตรวจตราความเป็นไปในมนุษยโลก กิจนี้เองที่ทำให้เทวดารู้ความเป็นไปในมนุษยโลกและเมื่อมีโอกาสอันควรก็จะลงมาเยี่ยมมนุษยโลก บทบาทของเทวดาที่เกี่ยวข้องกับอุบาสกอุบาสิกาปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาอยู่มาก คนที่กระทำความดี มีการให้ทานและรักษาศีล เป็นต้น แต่ยังไม่ได้รับความเดือดร้อน บางครั้งเทวดาก็จะช่วยเหลือคลายทุกข์ให้ทั้งนี้เพราะเทวดาส่วนใหญ่เป็นผู้มีจิตเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์และยกย่องผู้ปฏิบัติธรรม

เรื่องสีวิราชชาดก³⁴ พระเจ้าสีวิราชเป็นผู้ฝึกฝนในการถวายทานทรงประสงค์จะให้ อัชฌัตติกทาน(ทานภายใน) ท้าวสักกะแปลงร่างเป็นพราหมณ์แก่ตามอบมาทูลขอพระเนตรข้างหนึ่ง พระราชาประทานทั้งสองข้าง พราหมณ์แปลงรับแล้วลากลับ ต่อมาท้าวสักกะจึงได้เสด็จมาเฝ้าพระราชาซึ่งมีพระเนตรบอดอีกและให้พระราชาขอสิ่งที่ปรารถนาพระราชาทรงรู้สึกว่าเป็นพระองค์

³³ ธ. อ. 4/35.

³⁴ ชา. อ. 7/39-49.

ต้องอยู่อย่างทุกข์ทรมานจึงปรารถนาความตาย ท้าวสีกกะกลับแนะนำให้พระองค์ทำสังจกิริยาแทน เมื่อพระราชาสังจกิริยาแล้วก็กลับมีพระเนตรซึ่งสามารถมองเห็นได้ไกล 100 โยชน์ด้วยอาณิสสแห่งสังจวารมีของพระองค์เอง

ในอุททัยชาดก³⁵ พระนางอุททัยกัทยา เป็นผู้รักษาพรหมจรรย์ไม่ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องกาม ท้าวสีกกะเสด็จมาลองพระทัยพระนางด้วยทรรพย์แต่พระนางก็ไม่ทวนไหว ท้าวสีกกะจึงแนะนำให้พระนางปฏิบัติกุศลกรรมบท 10 ประการ สังคหวัตถุ 4 และเตือนให้ปฏิบัติธรรมอย่างไม่ประมาท ทำให้พระนางผนวชถือเพศเป็นฤาษีตลอดชีวิต

ในกัจจანიโคตตชาดก³⁶ ท้าวสีกกะช่วยนางกัจจანიผู้ถูกลูกสะใภ้ใส่ร้าย และยุยงสามีให้โล้มารดาออกจากบ้าน จนนางกัจจานิดีคิดว่าโลกนี้ไม่มีธรรมแล้ว ถ้าธรรมยังมีอยู่ผู้ที่โล้มารดาออกจากบ้านก็ไม่ควรมีบุตรและอยู่อย่างสบาย

ท้าวสีกกะจึงแปลงเป็นพราหมณ์มาบอกนางว่า ธรรมยังมีอยู่และพระองค์จะลงโทษบุตรสะใภ้และหลานนางให้ตาย แต่นางไม่ต้องการ กลับทูลขอให้สะใภ้และหลานอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ท้าวสีกกะก็ประทานพรให้ ด้วยอนุภาพของท้าวสีกกะทั้งลูกชายและลูกสะใภ้ก็เที่ยวตามหานางจนพบและได้ขอมมาโทษแล้วพากลับไปอยู่บ้าน ต่อมาท้าวสีกกะได้เตือนให้นางกัจจานีประพฤติธรรมต่อไปโดยไม่ประมาท

นอกจากนี้ท้าวสีกกะมักจะลอบใจผู้รักษาศีล ผู้ตั้งความปรารถนาว่า จะให้ทาน ผู้มีความกตัญญูว่า มีความมั่นคงหรือไม่ เมื่อทดลองจนประจักษ์แล้วพระองค์ก็มักจะอำนวยการประโชชน์ให้ เช่น

ในอาทิตตชาดก³⁷ พระเจ้าอาทิตย์ปรารถนาจะให้ทานทุกอย่างแม้แต่ร่างกาย ท้าวสีกกะก็แปลงร่างเป็นพราหมณ์มาขออาหารและขอพระชายา เมื่อได้พระนางแล้วก็แก้มองไป พระราชาก็ไม่กริ้ว ท้าวสีกกะจึงแสดงตนแล้วถวายพระชายาคืนพร้อมกับทูลขอโทษและประทานโอวาทให้ราชาทรงประพฤติธรรมโดยไม่ประมาท

³⁵ ชา. อ. 6/23-33.

³⁶ ชา. อ. 5/265-267.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 322.

ในมหาสุรเสนชาดก³⁸ พระเจ้ามหาสุรเสนปรารถนาจะทำทานภายในร่างกาย ท้าว
ลักกะจึงแปลงเป็นมาดพคอชาตมาขอเคียรต่อพระราชินี ก็ประทาน แล้วท้าวลักกะก็ประทานให้
พระราชินีเต็มและกล่าวสรรเสริญทานของพระองค์

ตัวอย่างเรื่องเหล่านี้ แสดงให้เห็นว่าผู้ที่เทวดาให้ความช่วยเหลือมักเป็นคนดีมีคุณธรรม
ปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด ไม่ถ่วงถ่วงแคลงแคลนและไม่หวั่นไหวต่อความทุกข์ยาก กล่าวได้ว่า
บุคคลเหล่านั้นต่างช่วยเหลือตนเองก่อน เมื่อช่วยเหลือตัวเองแล้วเทวดาจึงช่วย ซึ่งสะท้อนคติ
ความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ว่า คนที่ประพฤติดีย่อมได้รับความดีตอบแทน และตรงกับความเชื่อเรื่อง
กรรมในพุทธศาสนาว่า คนทำกรรมเช่นใด ย่อมได้รับผลของกรรมนั้นตามความเหมาะสม

การที่เทวดาช่วยเหลือก็เพราะเทวดามีความดีคือ เมตตากรุณา หรือต้องการช่วยเมื่อผู้
ที่ประสบอุปสรรคอยู่นั้นเป็นผู้มีคุณธรรม มิใช่ช่วยเพราะการอ้อนวอนของมนุษย์ โดยที่มนุษย์ผู้นั้นมิได้
ทำคุณความดีอะไร ฝ่ายมนุษย์ที่ได้รับความช่วยเหลือก็ทำความดีไปตามปกติธรรมดาด้วยคุณธรรม
และความสำนึกในเหตุผลของตนเอง มิได้คำนึงว่าจะมีใครช่วยเหลือหรือไม่และมิได้เรียกร้องขอ
ความช่วยเหลือใด ๆ ตัวกลางคือ เหตุให้มีการช่วยเหลือแท้จริงแล้วก็คือ ความดีของมนุษย์เอง

เป็นแบบอย่างหรือผู้นำในการปฏิบัติธรรม

เทวดาที่เลื่อมใสในพระพุทธรูปเจ้าและหันมาประพฤติปฏิบัติดีมีอยู่ไม่น้อย นอกจากจะสนใจ
สนทนารวมหรือตั้งคำถามกับพระพุทธรูปเจ้าและพระสงฆ์สาวกอื่น ๆ และช่วยเหลือผู้ปฏิบัติธรรมแล้ว
เทวดายังฝึกฝนในหลักธรรมเพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติด้วยตนเอง เห็นได้จากการที่เทวโลกมีธรรมสภา
ไว้เป็นที่ประชุมฟังธรรมกันอยู่ประจำ

³⁸ ปุณฺณาสชาตกฉบับหอสมุดแห่งชาติ ภาค 1 (พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, 2499), หน้า 308-313.

ธรรมจกัปปวัตตสูตร³⁹ และมหาสมัยสูตร⁴⁰ ระบุว่า มีเทวดาจากแสนจักรวาลได้มาประชุมกันเพื่อฟังธรรมจากพระโอรสของพระพุทธเจ้าจนทำให้สถานทีนั้นแน่นขนัด และทำให้เทวดาชั้นต่ำเข้าไปไม่ถึงพระพุทธเจ้า

อรรถกถาสุมังคลวิลาสินี⁴¹ กล่าวเสริมว่า เทวดาจะประชุมกันเพื่อฟังธรรมในเทวโลกเดือนละ 8 วัน ผู้ที่ส่ายธรรมจะเป็นเทวดาที่มีความรู้องค์โดยองค์หนึ่ง เช่น ท้าวสักกะ เทพบุตรผู้เป็นธรรมกถิก สันถกุมารพรหมจากพรหมโลก และบางโอกาสก็จะมีพระภิกษุธรรมกถิกเป็นผู้แสดงธรรม

จากข้อความเหล่านี้เป็นเครื่องยืนยันว่า เทวดาชั้นจกามาพิจารณาปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ คือ เป็นผู้สนใจในการฟังธรรมเพื่อยกระดับจิตใจของตนให้สูงขึ้น

หลักปฏิบัติของเทวดา เมื่อก้าวโดยสรุป อาจจำแนกได้ 3 แนว คือ

1. ห้ามคนทำความชั่ว ความเชื่อดั้งเดิมที่ว่า เทวดาเป็นผู้มีฤทธิ์อำนาจสามารถดลบันดาลความสุขหรือความเดือดร้อนให้แก่มนุษย์ได้ พุทธศาสนาได้ตีความบทบาทของเทวดาเหล่านั้นให้สอดคล้องกับแนวทางของพุทธศาสนา คือ ใช้เทวดาเป็นเครื่องแนะนำไม่ให้คนทำความชั่วโดยวิธีการคล้าย ๆ กับหลักการฝึกฝนอบรมมนุษย์ทั่วไป คือ ใช้วิธีการที่นุ่มนวลและวิธีการที่เด็ดขาด เทวดาห้ามคนทำความชั่ว 2 วิธี คือ

1.1 ใช้อุบายจูงใจ วิธีนี้ถือเป็นวิธีที่นุ่มนวล ซึ่งจะใช้กับคนดีแต่หลงผิด คิดจะทำความชั่ว ดังปรากฏในอรรถกถาสุทตตชาดก⁴²ว่า กษัตริย์พาราณสีองค์หนึ่งคิดจะเอาเลือดจากพระศอของกษัตริย์จากเมืองอื่น ๆ ในชมพูทวีปมาทำพิธีกรรมแก่ตนเอง รุกขเทวดาได้ไปแจ้งเรื่องราวให้ท้าวจตุโลกบาลช่วยห้ามปราม แต่ท้าวโลกบาลบอกว่าไม่สามารถห้ามได้จึงแนะนำให้ไปหาเทวดาชั้นสูงองค์อื่น ๆ รุกขเทวดาจึงไปหาท้าวสักกะ ๆ กล่าวว่า ตนเองก็ไม่สามารถห้ามได้เพราะกษัตริย์เป็นผู้มีบุญญาธิการ มีปัญญา และวิเศษกว่าตน ต่อมาท้าวสักกะก็

³⁹ วิ. มห. 4/17/22.

⁴⁰ ที. มห. 10/235/287.

⁴¹ ส. วิ. 2/331.

⁴² ชา. อ. 3/111-113.

ได้บอกอุบายให้พระมหากษัตริย์นำพระเทวีมาแสดงธรรมจนกระทั่งพระมหากษัตริย์พระองค์นั้นกลับใจเลิกกระทำความชั่ว

ข้อความตอนนี้ แสดงให้เห็นว่าเทวดาชั้นฉกามาพจรเป็นผู้มีความปรารถนาอย่างแน่วแน่ที่จะไม่ให้คนกระทำความชั่ว แม้ว่าไม่สามารถห้ามปรามโดยตรงได้เทวดาก็ได้ใช้อุบายจนสามารถช่วยเหลือคนที่หลงผิดคิดกระทำความชั่วให้เปลี่ยนความคิดและหันมากระทำความดีได้เป็นผลสำเร็จ

1.2 โดยวิธีข่มขู่ บางครั้งเมื่อใช้วิธีการจูงใจไม่เป็นผลสำเร็จเทวดาก็จะแสดงตนด้วยท่าทางดูร้ายเพื่อข่มขู่ให้มนุษย์เกิดความเกรงกลัว⁴³ แล้วเลิกทำความชื่อนั้น เพราะโดยทั่วไปมนุษย์ต่างมีความเกรงกลัวต่อเทวดาอยู่แล้ว

อย่างไรก็ตาม คนที่ได้รับการตักเตือนจากเทวดานั้นจะต้องมีคุณธรรมพร้อมที่จะปฏิบัติตาม อรรถกถาสังยุตตนิกาयระบุว่า⁴⁴ การเตือนของเทวดาเช่นเดียวกับคำสอนของพระสุคตคือคนเลวซึ่งมีจิตโน้มไปในทางที่เลวและปฏิบัติผิดจะไม่ได้รับการตักเตือนจากเทวดา

ในกรณีนี้อาจตีความในเชิงธรรมาธิฐานว่า การปรากฏตัวของเทวดาบางครั้งเหมือนจิตสำนึกที่เกิดขึ้นในทางที่ดีอันเป็นเรื่องปกติของมนุษย์ทั่วไป บางครั้งถูกความโลภ โกรธ หลง เข้าครอบงำจิตใจและทำให้คิดทำความชั่ว เมื่อสติสัมปชัญญะกลับมาจึงสำนึกผิดและเลิกความตั้งใจ เพราะโดยปกติแล้วคนที่มิหิริ โอดปปะอยู่ในใจก็จะไม่กระทำความชั่ว

2. ชักชวนให้กระทำความดี จากการศึกษาค้นคว้าคัมภีร์ทางพุทธศาสนา กล่าวได้ว่า เทวดาชั้นฉกามาพจรเป็นผู้มีความเมตตาต่อมนุษย์ มีความปรารถนาที่จะให้มนุษย์กระทำแต่ความดี เช่น

เมื่อพระพุทธเจ้าจะแสดงธรรม เทวดาจะมีหน้าที่ป่าวประกาศให้เทวดาและมนุษย์ทราบดังปรากฏในรัตนสูตร⁴⁵ ว่า ภูมมเทวดาได้ชักชวนให้เหล่าเทวดาและมนุษย์นั้มีสการพระรัตนตรัย แม้ว่าหน้าที่นี้จะเป็นหน้าที่ของเทพชั้นต่ำ แต่เทพชั้นต่ำเหล่านั้นก็ได้รับคำสั่งจากท้าวจตุรหาราชผู้เป็นหัวหน้าอีกที ข้อนี้แสดงให้เห็นถึงการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบในหมู่เทวดาด้วยกัน

⁴³ ม. มุ. 12/397/304.

⁴⁴ ส่า. ป. 1/349.

⁴⁵ ชุ. ชุ. 25/7/5.

เทวดายังได้ทำหน้าที่ป่าวประกาศให้ภิกษุสงฆ์ไปสวดปาฏิโมกข์ที่เมืองนันทมุต⁴⁶ ทำให้ภิกษุสงฆ์จาก 84,000 อาวาสได้ไปร่วมกันทบทวนข้อธรรมวินัย อันจะมีส่วนช่วยสืบต่อพุทธศาสนาให้อยู่นานอีกด้วย

นอกจากนี้ เทวดายังได้ช่วยชี้แนะให้พราหมณ์พาวรีไปทูลถามปัญหาแก้อธิษฐานกับพระพุทธรเจ้าที่นครพาราณสีเพื่อต้องการทราบธรรมเป็นเหตุให้ศีรณะแตกและธรรมอันเป็นศีรณะ พระพุทธรเจ้าได้ตรัสบอกว่า อวิชชาคือธรรมเป็นศีรณะ ธรรมเป็นเหตุให้ศีรณะแตกสลายคืออวิชชา อันประกอบด้วยศรัทธา สติ สมาธิ จันทะ และวิริยะ⁴⁷

อรรถกถาสุธาโกชนชาดก⁴⁸ ระบุว่า ท้าวสักกะพร้อมด้วยจันทเทพบุตร สุริยเทพบุตร มาตลีเทพบุตรและปัญจสิขเทพบุตรไปทรมาน โกลิเยศรชฐี ผู้มีความตระหนี่ ให้คลายความตระหนี่ และหันมาทำความดีโดยการสร้างศาลาสำหรับบริจาคทานแก่คนยากจน เศรชฐีนั้นพอใจในอาณานิสงส์แห่งทาน ตั้งมั่นอยู่ในศีล 5 และต่อมาก็ได้ละบ้านเรือนออกถือเพศนิกขาตในป่า

ข้อมูลนี้แสดงว่าหากเทวดาไม่ช่วย เศรชฐีคนนั้นคงไม่มีโอกาสได้เข้าใจธรรม ผลอีกอย่างหนึ่งคือ ทำให้คนยากจนได้มีโอกาสดำรงชีพอยู่ได้ในชั่วระยะหนึ่ง หากมีโอกาสดีคนจนเหล่านั้นก็จะสามารถเลี้ยงตัวเองได้ และทำประโยชน์ให้แก่สังคมในโอกาสต่อไป บทบาทของเทวดาในเรื่องนี้ ถือเป็นการชักชวนคนที่กำลังหลงผิดด้วยความมิจฉาทิฏฐิให้กลายเป็นผู้มีสัมมาทิฏฐิ กล่าวได้ว่า เทวดามีบทบาทสำคัญในการชักจูงใจคนให้กระทำความดีได้ด้วย

บทบาทในฐานะเป็นศาสนูปถัมภ์

ในสมัยพุทธกาลเทวดามีบทบาทสำคัญในการช่วยอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในระยะเริ่มต้นของการเผยแผ่ศาสนา เพราะก่อนพุทธกาลคนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพราหมณ์ซึ่งเชื่อในเรื่องอำนาจของเทพเจ้า ครั้นศาสนาพุทธอุบัติขึ้นในโลก เทวดาที่ปรากฏในพุทธศาสนาเป็นศาสนิก

⁴⁶ ที. มหา 10/53/55-56.

⁴⁷ ชุ. สุตต. 25/425.

⁴⁸ ชา. อ. 8/298-320.

ที่ยึดมั่นในศีลธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหมือนมนุษย์ทั่วไป เมื่อเทวดาในพุทธศาสนาดำรงสถานภาพเช่นนี้จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชนจากศาสนาอื่นซึ่งได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าและพระอริยสาวกแล้วมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก เช่น พวกปัญจวัคคีย์⁴⁹ เศรษฐีผู้เป็นบิดามารดาของพระยส⁵⁰ และอนาถนินทิกเศรษฐี⁵¹ เป็นต้น

เทวดาได้ปฏิบัติตนในฐานะอัครศาสนูปถัมภกโดยเอาใจใส่ดูแลความเป็นไปในศาสนาตลอดจนช่วยเหลือพุทธศาสนิกชนอื่น ๆ เช่น หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วได้ประทับเสวยวิมุตติสุข 7 สัปดาห์ ในวันที่ 49 ท้าวสักกะก็นำผลสมอมาถวาย พระพุทธองค์เสวยแล้วจึงทรงถ่ายพระบังคนหนัก พระองค์ทรงดำริจะบ้วนพระโอษฐ์ท้าวสักกะได้ถวายน้ำจากสระอโนดาตเป็นน้ำบ้วนพระโอษฐ์พร้อมด้วยไม้สีพระทนต์⁵²

เมื่อนางสุชาดาบุตรกมุณีภิกขุณชาวมธูปายาสเพื่อต้องการจะทำสักการกรรมแก่เทวดา เทวดาชั้นฉกามาพจรมีท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 ได้ยื่นอารักขาทั้ง 4 ทิศ ท้าวสักกะทำหน้าที่หาไม้มาก่อไฟ เทวดาก็รวบรวมโอชะใน 4 ทวีปมาใส่ในมธูปายาสนั้น⁵³ หลังจากนั้นนางสุชาดาก็ได้นำข้าวมธูปายาสไปถวายแก่พระโพธิสัตว์ขณะที่ประทับนั่งที่ควงไม้ชุปาลนิโครธด้วยคิดว่า เป็นเทวดา

เมื่อพระมหากัสสปะออกจากฌานสมาธิใหม่ ๆ และปรารถนาจะไปนิพพานในเมืองราชคฤห์ ท้าวสักกะและนางสุชาดาเทพธิดาปรารถนาถวายทานจึงปลอมตัวเป็นพราหมณ์เดินมาถวายอาหารนิพพานแก่พระมหากัสสปะ

เมื่อพระพุทธเจ้าและอริยสาวกต้องการจะทำกิจที่สำคัญ ๆ เทวดาชั้นฉกามาพจรได้มาสร้างมณฑปถวาย เช่น ในเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าจะทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ท้าวสักกะได้เสด็จไปสร้างมณฑปถวายแด่พระพุทธเจ้าและพุทธสาวก เพื่อให้สามารถทำกิจนั้นอย่างสะดวก

⁴⁹ วิ. มหา. 4/18-19/23-24.

⁵⁰ วิ. มหา. 4/37/32-33.

⁵¹ วิ. จุล. 7/251/107.

⁵² ชา. อ. 1/125.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 108.

ในอรรถกถาธรรมบท⁵⁴ กล่าวถึง ท้าวสักกะเสด็จมาเป็นศิลาบุฏฐากพระพุทธรเจ้า
ในเวลาลงพระโลหิต หลังจากที่พระพุทธรเจ้าทรงปลงอายุสังขารแล้วด้วยการนวดพระบาทด้วยพระ
หัตถ์ทั้งสอง แม้พระพุทธรเจ้าจะทรงเตือนให้พระองค์หลีกเลี่ยงไป เนื่องด้วยเทวดาจะได้กลิ่นของมนุษย์
เหมือนกับการเอาซากศพมาแขวนไว้ที่คอแม้ว่าจะอยู่ห่างกัน 100 โยชน์ ท้าวสักกะก็ยังยืนยันที่จะ
มาปรนนิบัติพระพุทธรเจ้าเพราะพระองค์พอใจที่จะสุดคมกลิ่นแห่งศีลของพระพุทธรเจ้า แล้วทรงปฏิบัติ
ด้วยพระองค์เอง แม้ว่าพระพุทธรเจ้าทรงอาพาธหนักท้าวสักกะก็ไม่ให้ใครถูกต้องภาชนะพระบังคน
หนักของพระพุทธรเจ้า ได้ทุนไว้เหนือศีรษะโดยไม่ทรงรังเกียจแม้แต่น้อย

เมื่อพระสารีบุตรอาพาธเทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่ในชั้นฉกามาพจรได้ลงไปเยี่ยมพระเถระแสดง
ความจำนงที่จะถวายการบำรุงแก่พระเถระแม้พระเถระไม่อนุญาต ซึ่งแสดงออกถึงความเอาใจใส่
ต่อพระพุทธรศาสนาอย่างแท้จริง

บทบาทที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในฐานะเป็นศาสนูปถัมภ์ คือ เทวดาชั้นฉกามาพจรได้สร้าง
ปูชนียสถานขึ้นในเทวโลกโดยนำพระเมาสีของเจ้าชายสิทธัตถะแล้วนำไปประดิษฐานไว้ในพระเจดีย์
จุฬามณีในชั้นดาวดึงส์⁵⁵ ต่อมาเมื่อพระพุทธรเจ้าทรงปรินิพพานแล้วท้าวสักกะได้นำพระเชี้ยวแก้วไป
ประดิษฐานที่พระเจดีย์จุฬามณี⁵⁶ เช่นเดียวกัน

ในการสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุพระสารีริกธาตุของพระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้าในโลกมนุษย์
เทวดาชั้นฉกามาพจรได้ร่วมสร้างกับมนุษย์ด้วยคือ คนทั่วไปใช้อิฐทองยาว 1 ศอกกว้าง 1 คืบ หนา
8 นิ้วผสมด้วยทรายน และมโนศิลาแทนดิน ชะโลมด้วยน้ำมันแทนน้ำ แล้วสร้างได้สูง 1 โยชน์
กลมมณฑปสร้างอีก 1 โยชน์ อุณหวลาหกเทวดา อากาสัญญเทวดา อัมภวลาหกเทวดา เทวดา
ชั้นจาตุมหาราชิกา และเทวดาชั้นดาวดึงส์ร่วมสร้างอีกพวกละ 1 โยชน์ รวมเป็น 7 โยชน์⁵⁷

จะเห็นว่า เทวดาปฏิบัติตนเช่นเดียวกับพุทธศาสนิกชนผู้มีความศรัทธาอย่างแท้จริง โดย
ได้ให้ความช่วยเหลือด้วยวิธีการต่าง ๆ ทั้งด้านกำลังกาย กำลังความคิด และกำลังทรัพย์

⁵⁴ ธ. อ. 6/139.

⁵⁵ ชา. อ. 1/103.

⁵⁶ ที. มหา. 10/126/193.

⁵⁷ ส. วิ. 2/238.

อันถือเป็นแบบอย่างที่ดีซึ่งมนุษย์ทั่ว ๆ ไปได้นำไปปฏิบัติตามเพื่อความเจริญรุ่งเรือง
ของพระพุทธรศาสนาต่อไป

เทวดาชั้นที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนามากที่สุด

บรรดาเทวโลกทั้ง 6 ชั้นนั้น เทวดาที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา มากมีอยู่ 2 ชั้น คือ ชั้น
จาตุมหาราชิกาและชั้นดาวดึงส์ สำหรับชั้นจาตุมหาราชิกานั้นมีหลักฐานปรากฏชัดเจนว่า เป็นผู้มี
หน้าที่ดูแลความเป็นไปในโลกมนุษย์โดยตรง

จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า เทวดาชั้นจาตุมหาราชิก มีบทบาทเด่นอยู่ 2 ประการคือ
คอยตรวจสอบความประพฤติของมนุษย์แล้วนำไปรายงานให้เหล่าเทวดาฝั่ง ๗ สุธรรมสภาในสวรรค์
ชั้นดาวดึงส์เดือนละประมาณ 8 ครั้งและดูแลให้ความปลอดภัยแก่พุทธบริษัทต่าง ๆ แต่เมื่อถึงคราว
ที่จะปฏิบัติจริงก็มักจะได้รับคำสั่งจากท้าวสักกะอีกครั้งหนึ่งเสมอ ดังนั้น บทบาทของเทวดาชั้น
จาตุมหาราชิกาที่ปรากฏจึงมีบทบาทของเทวดาชั้นดาวดึงส์คือ ท้าวสักกะแฝงอยู่ด้วยเสมอ

ส่วนเทวดาที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาอันเด่นชัดอย่างแท้จริง ได้แก่ พระอินทร์
หรือท้าวสักกะ เพราะจากหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนามีว่า ท้าวสักกะเป็นผู้มีบทบาทเกี่ยว
ข้องกับพุทธศาสนาโดยตลอด หลักฐานนี้ชัดเจนในชาดกต่าง ๆ แต่ทำให้ความสำคัญต่อท้าวสักกะ
มากกว่าเทวดาองค์อื่น ๆ

นอกจากนี้ในเทวดาสังยุตต์ แห่งสังยุตตนิกาย เมื่อกล่าวถึงเทวดามาสนทนาธรรมกับ
พระพุทธรเจ้าหรือพระอริยสาวก โดยปกติจะไม่ระบุว่าเป็นเทวดาชั้นใด แต่เมื่อระบุชื่อชั้นก็
ปรากฏว่า เป็นเทวดาชั้นดาวดึงส์ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า เทวดาชั้นดาวดึงส์คือพระอินทร์หรือท้าว
สักกะเป็นผู้มีบทบาทเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา มากที่สุด ชื่อนี้คงเป็นเพราะท้าวสักกะหรือพระอินทร์
เป็นเทวดาที่คนส่วนใหญ่รู้จักกันมากที่สุดเนื่องจากเป็นเทพองค์สำคัญในศาสนาพราหมณ์ในยุคแรก ๆ
นั่นเอง